

Sondy do ustaľovania slovenskej právnej terminológie v 19. storočí¹

Jana Levická

ÚVOD

Hoci právna terminológia siaha v slovenčine do raného stredoveku,² až do 19. storočia sa nevytvorili spoločensko-politické podmienky na to, aby bola jazykom legislatívy či súdnictva a aby sa stala predmetom cieľavedomej regulácie, ktorá by zabezpečovala jej funkčnosť a zrozumiteľnosť.

V skratke možno konštatovať, že až do roku 1844 bola realizácia práva v Uhorsku viazaná na latinčinu, ktorú ako celoštátny úradný jazyk v danom roku vystriedala maďarčina. Aj vzdelávanie na uhorských právnických akadémiách a neskôr aj na univerzitách sa uskutočňovalo v latinčine a potom v maďarčine.³ V odbornej literatúre sa o právnej terminológii v slovenčine v 19. storočí píše útržkovito, jej vedomé či organizované tvorenie a ustaľovanie sa zvyčajne spája s 20. storočím. Dokonca by sa podľa niektorých autorov zdalo, že slovenská terminológia minimálne do vzniku *Právneho obzoru* a snáh E. Stodolu existovala len v embryonálnom štádiu.⁴ Toto zdanie sa pokúsime v našom príspevku poopraviť a ponúknuť komplexnejší obraz terminologického vývoja a jeho usmerňovania v danom období.

Abstract:

The paper focuses on legal terminology planning and regulation in Slovak that can be traced back to the 19th century and is related mainly to the translation of contemporary legislation from German and Hungarian. First, it was the regulation of Czech legal terminology which included compilation of German-Czech legal and political dictionary with Slovak terms (1850). Subsequently, in the 2nd half of the 19th century, Slovak became the language of the officially approved translation of abovementioned legislation. It is the translated version of *Sbierka krajinských zákonov*, carried out from 1868 until approximately 1916, that represents the largest source of information on term-creation methods of individual translators, especially methods of S. Czambel who drafted basic principles of legal term-creation in Slovak. Based on available textual, lexicographic and corpus sources, development of specific terms can be outlined as well as their usage and attitudes of domain experts.

Keywords:

Slovak legal terminology, terminology regulation, 19th century, development of terminology

Autor:

Mgr. Jana Levická, PhD.
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
jana.levicka@korporus.juls.savba.sk

Cite:

LEVICKÁ, Jana. Sondy do ustaľovania slovenskej právnej terminológie v 19. storočí. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, Supplementum, s. 67 – 77.

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu „Tvorba a rozvoj Slovenského národného korpusu“ financovaného Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR, Ministerstvom kultúry SR a Slovenskou akadémiou vied.

² KUCHAR, Rudolf. *Žilinská mestská kniha*. Bratislava: VEDA, 2009.

³ HALÁSZ, Ivan. Vznik slovenskej právnickej infraštruktúry po roku 1918. In *Právnik*, 2017, roč. 156, č. 7, s. 603-618.

⁴ Napríklad: „Pred rokom 1918 preto možno hovoriť skôr len o existencii určitých prvkov slovenskej právnickej terminológie, ktoré vznikali v dôsledku toho, že národne uvedomelí advokáti-Slováci používali slovenčinu v styku navzájom medzi sebou ako aj so svojimi klientmi.“ Citované z: HALÁSZ, ref. 3, s. 606.

1 NEMECKO-ČESKÝ SLOVNÍK PRÁVNEJ TERMINOLÓGIE Z ROKU 1850

Prijatím tzv. oktrojovanej ústavy zostavenej F. Stadionom zo 4. marca 1849 došlo k zrovnoprávneniu národov rakúskej monarchie a ich jazykov, pričom cisársky patent prislúchajúci k ríšskemu zákonníku, stanovoval povinné vydávanie nielen tohto zákonníka, ale aj vládneho vestníka v desiatich rovnoprávných jazykoch monarchie, vrátane českého, ktorý je „zároveň moravským a slovenským spisovným jazykom“.⁵ Pred samotným prekladom rakúskej legislatívy sa však prišlo k pomerne modernému a pragmatickému kroku: k harmonizácii a ustáleniu právnej a administratívnej terminológie v tých jazykoch, ktoré boli „dlhšie vylúčené z vyšších politických kruhov, pre niektoré pojmy (prináležiace novým pomerom v štáte) zatiaľ nemajú všeobecne prijateľné výrazy, a aj inak iba s ťažkosťami dokážu plniť nároky, ktoré sa na ne odrazu kladú“.⁶ Rakúske ministerstvo spravodlivosti, na odporúčanie dvorného radcu A. Becka,⁷ zriadilo preto ešte v roku 1849 Komisiu pre právnicko-politickú terminológiu (*Kommission für slawische juristisch-politische Terminologie*), ktorej predsedal P. J. Šafárik, v tom čase univerzitný knihovník a profesor slovanskej filológie na pražskej univerzite. Komisia pozostávala z dvadsiatich filológov a právnikov príslušných slovanských jazykov v piatich sekciách a tie mali pripraviť právnickú terminológiu, „ktorá by zodpovedala duchu týchto jazykov, ako aj potrebám súčasného zákonodarstva a správy“, pričom sa mala používať najprv pri redigovaní ríšskeho zákonníka, potom aj vo všeobecnej praxi.⁸

Za členov česko-moravsko-slovenskej sekcie boli menovaní K. J. Erben, A. Rybička a A. V. Šembera a tiež J. Kollár a K. Kuzmány, ktorí mali za úlohu zohľadniť slovenské špecifiká, resp. mali zhromaždiť iba tie slová alebo termíny, ktoré boli bežne známe iba Slovákom. Do pripravovaného slovníka (ďalej len „JPT“) boli potom zahrnuté v rámci českého hesla s kvalifikátorom *slov*.

Úvod slovníka z pera P. J. Šafárika obsahuje cenné informácie o základných metódach práce tejto terminologickej komisie, ktoré si stanovila v snahe zabezpečiť konzistentnosť a harmonizáciu piatich paralelných prekladov:

1. zásada „slovanského paralelizmu“, v rámci ktorej sa pri rozhodovaní medzi viacerými novými či existujúcimi ekvivalentmi uprednostnilo to slovo, ktoré sa bežne používa vo väčšine alebo aspoň vo viacerých slovanských „dialektoch“;
2. zásada prekladať, resp. kalkovať cudzie výrazy „uvážlivo, ohľaduplne a s mierou“;⁹
3. zásada zohľadniť legislatívny kontext pri preklade termínov v príslušných zákonoch a to vo všetkých ich výskytoch;

⁵ PETIOKY, Viktor. Německo-český slovník právní terminologie z roku 1850. In *Slovo a slovesnost [online]*. Dostupné na internete: <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3615>> [cit. 2023-06-25]. Totiž, P. J. Šafárik a J. Kollár oficiálne potvrdili, že čeština je spisovným jazykom „des slowakischen Stammes der Čecho-Slawen“ (slovenského kmeňa Čecho-Slovanov). Pozri: VANTYŠYNOVÁ, Tatiana-PODOLAN, Peter-VIRŠINSKÁ, Miriam. *Bábník a mesto: Viedenské roky Jána Kollára*. Bratislava: PRO HISTÓRIA, 2013, s. 45.

⁶ ŠAFÁRIK, Pavel Jozef. *Juristisch-Politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs: Deutsch-Böhmische Separat*. Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1850, s. III. Dostupné na internete: <<https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/79h>> [cit. 2023-06-25]. Za preklad Šafárikovho úvodu skúmaného slovníka by sme chceli poďakovať Mgr. Miroslavovi Zúmríkovi, PhD.

⁷ V životopise K. Kuzmányho sa možno dočítať, že „počínaním dvorného radcu dr. A. Becka založená bola „terminologická komisia“, ako zastupitelia Slovákov vtiiahnutí boli do nej Kollár a Kuzmány. Komisia mala úlohou ustáliť terminológiu, výrazy pre obyčajné i menej obyčajné pojmy, menovite oboru juridicko-politického. („Juristisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Oesterreichs“)⁸ BUJNÁK, Pavel. Dr. Karol Kuzmány: život a dielo. Liptovský Mikuláš: Transcius 2017.

⁸ ŠAFÁRIK, ref. 6, s. III.

⁹ ŠAFÁRIK, ref. 6, s. XI.

4. zásada zohľadniť historický vývoj a súčasný stav nemeckého (germánskeho) a českého (slovanského) jazyka ako východiskového a prekladového jazyka. Zároveň mali členovia komisie snahu využiť aj existujúcu českú právnu terminológiu a jej tradíciu (excerpovali české zákonníky a iné právne zdroje) a usilovali sa zachovať staršiu slovnú zásobu, „*pokiaľ táto bola ešte použiteľná a životaschopná*“. Nové výrazy tvorili iba v prípade pojmových a výslovnostných prekážok;¹⁰
5. zásada vyhýbať sa extrémom v zmysle purizmu: komisia rozlišovala, či daný výraz budú používať kruhy vzdelancov (najčastejšie v hospodárstve a v literatúre), a v takom prípade akceptovala internacionalizmy, pretože „*majú európsku či svetoobčiansku platnosť, napríklad advokát*“. Z hľadiska čistoty však prísnejšie posudzovala slová, ktoré používa široká verejnosť, napríklad *branec, četník*.¹¹

<p>Proceß, pře, rozepře, spor; (slov. pravota).</p> <p>Proceß (co se týče pře, sporu), sporní, (slov. pravotný); — Acten, sporné spisy; — =Handlung (ein einzelner Act des Proceßes), soudní čin; (=Verhandlung), líčení pře; — =Kosten, soudní škody; — =Ordnung, soudní řád; — =Sache, pře, sporná věc; — =Verhandlung, líčení pře.</p> <p>Proclamation, provolání.</p> <p>Proclamiren, provolati, provolá-vati něco; — alte Saßposten, staré knihovní dluby n. závady provolati.</p> <p>Procura, plnomocenství; <i>per procuram</i> einer Person, v plno-mocenství některé osoby; s. Voll-macht.</p> <p>Procurator (Bevollmächtigter),</p>	<p>Productiv (fruchtbar), plodný, úrodný.</p> <p>Profes (die), řeholní slib; (der), kdo učiní řeholní slib, řeholník.</p> <p>Profession (Handwerk), řemeslo; (Beschäftigung), zaměstnání.</p> <p>Professionist, řemeslník.</p> <p>Prohibitiv, záповědný, záповědní; — =System, zřízení n. sou-stava záповědní, záповědací.</p> <p>Prolongation eines Bescheßs, odro-čení směnky (t. směnečního placení).</p> <p>Prolongiren, odročiti (placení), prodloužiti lhůtu (ku placení).</p> <p>Promotion zur Doctorwürde, po-výšení na doktorství.</p> <p>Promoviren, Einen zum Doctor, povýšiti někoho na doktorství.</p> <p>Promulgiren, ein Gesetz, vůbec vyhlásiti zákon.</p>
---	--

Obrázok č. 1: Ukážka z „Juridisch-Politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs: Deutsch-Böhmische Separat“ so zvýrazneným kvalifikátorom označujúcim špecifické slovenské výrazy.

Po trojmesačnej excerpčii a analýze textov a následnom preklade potenciálnych hesiel budúceho slovníka komisia zhromaždila osemtisíc kartotečných lístkov pre každý „dialekt“.¹² Ukázalo sa, že je potrebná následná revízia a zosúladenie čiastkových riešení jednotlivých sekcií v rámci celej práce. Výsledná nemecko-česká časť slovníka *Juridisch-Politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs*, ktorá vyšla v roku 1850, obsahuje na 263 stránkach viac než 7 150 slovníkových hesiel. Prirodzene vyvstáva otázka, koľko a aké slovenské výrazy tento historický terminologický slovník obsahuje. Vďaka kvalifikátoru *slov.* je hľadanie v slovníku pomerne jednoduché a v rámci jeho online verzie aj rýchle. Výsledný

¹⁰ Tamže.

¹¹ Tamže.

¹² Tamže, s. VIII.

zoznam slov nepredstavuje ani 1 % celého heslára a zo súčasného pohľadu by sa ani nedali všetky považovať za termíny. Medzi slovenské termíny¹³ v *Juridisch-Politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs* možno zaradiť:

- baně, baňský, baník
- běsnost, běsné zvíře
- bitka
- čepovati, výčep, vyčepovati
- **dělací den**
- **dežma** (*desiatok*), **dežmovati** (*vyrubovať desiatok*)
- hlučnice (*ulica*)
- **huřaření** (*stráženie polí*), **huřař** (*poľný strážnik*)
- chotar
- komůrka
- krčování (*klčovanie*)
- pálené, pálenice
- palice, **trestání palicí**
- **panština** (*povinná pracovná povinnosť*)
- polovačka
- **ponuknutí, ponukati**
- **právo k chodníku**
- **pravota, pravotár, pravotný, pravotárství**
- prekáravý
- propustiti někoho z učení
- **přisluhovati právem nebo spravedlností** (*vykonávať súdnu moc*)
- **rozsobášení, sobáš, osobášiti**
- sklep (*obchod*)
- spust (*splav*)
- **statečný** (*počestný*), **statečnost** (*počestnosť*)
- tovar
- **úžera, zákon úžerný, patent úžerný**
- vztekly, vzteklost
- **záloh**
- záprah (*kočiar s koňmi*)
- záprež (*záprah*)
- záraza (*nákazlivá choroba*)
- zvěřinec
- **želír** (*želiar, bíreš*)

Počet, podoba a pravopis týchto termínov sú dokladom už spomínaného postoja či presvedčenia slovenských členov komisie o česko-slovenskej jazykovej jednote.¹⁴ Samotný J.

¹³ Slovtvorne príbuzné slová uvádzame v jednom riadku, hoci sa v pôvodnom slovníku môžu nachádzať v samostatných heslách. Tučným sme zvýraznili potenciálne termíny z dnešného hľadiska.

¹⁴ Samotná myšlienka spoločného jazyka a česko-slovenskej jednoty siaha najmenej do 18. storočia a objavuje sa predovšetkým v prostredí slovenských evanjelikov, kde sa „priľnutie k češtine definitívne kodifikuje a aj

Kollár kritizoval Štúrovu kodifikáciu slovenčiny a považoval ju za rozbíjanie tejto jednoty a inicioval vznik a vydanie zborníka *Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* (1846).¹⁵ Práve v období tvorby terminologického slovníka bol J. Kollár ako tzv. vládny dôverník pre slovenské záležitosti poverený ministrom A. Bachom, aby navrhol, aká podoba spisovného jazyka pre Slovákov by sa mala používať v úradných listinách a v školstve.¹⁶ Výsledkom bolo odporúčanie používať tzv. staroslovenčinu, t. j. „češtinu prispôbenú pre Slovákov“, ku ktorej A. Radlinský napísal gramatickú príručku *Prawopis slowenský s krátkou mluwnicí* (1850) a toto rozhodnutie bolo potvrdené výnosom z 21. decembra 1849.¹⁷ Ako uviedol L. Novák, bol to „epizodický recesný pokus nastoliť znovu spisovnú češtinu“,¹⁸ ktorý sa v konečnom dôsledku neujal. Podľa výskumu L. Králika však v rokoch 1850 – 1852 boli práve do Kollárovej staroslovenčiny preložené rakúske právne predpisy určené pre uhorské územie. Už v roku 1853 sa však úradným publikačným jazykom pre 2. oddelenie zbierky tohto zákonníka stala tzv. opravená slovenčina, t. j. štúrovčina.¹⁹

2 ÚSILIE O USTÁLENIE PRÁVNEJ TERMINOLÓGIE V ŠTÚROVEJ SLOVENČINE

Jedným z cieľov Matice slovenskej (MS) bolo podporovať a rozvíjať slovenskú vedu a jej terminológiu, no v krátkom období jej existencie sa podarilo vytvoriť viac-menej len organizačné základy vedeckej práce.²⁰ A. M. Mudroň, jeden zo zakladajúcich členov MS, poukazoval už v roku 1864 na potrebu pestovať právnu vedu a vyučovať ju v slovenčine: „Každá veda má svoje názvoslovie, odchodné od reči obecnej, a práve za to každá veda potrebuje učbu, a keď ju ktorá potrebuje, tedy iste medzi prvými stojí aj veda štátnych a právnych vied.“²¹ Navrhoval preto, aby sa založila slovenská právnická akadémia.²²

Sám sa podujal vypracovať *Právno-verejno-spravne názvoslovie slovenského práva*, o čom informoval účastníkov XIV. zasadnutia výboru Matice slovenskej 16. 1. 1867.²³ Vo viacerých prácach sa uvádza, že Mudroň toto dielo vydal,²⁴ avšak už S. Czambel sa v roku 1890 pýtal:

získava novú ideologickú motiváciu. Začína sa tvrdiť, že Slováci a Česi tvoria jeden národ s jednou rečou.“ Pozri: PAULINY, Eugen. *Staršie dejiny spisovnej slovenčiny*. In MISTRÍK, Jozef (ed.). *Studia Academica Slovaca*. 1. Bratislava: Ústav školských informácií, 1972, s. 146.

¹⁵ IVANTYŠYNOVÁ-PODOLAN-VIRŠINSKÁ, ref. 5.

¹⁶ Koncom 40. rokov 19. storočia bola na Slovensku pomerne neprehľadná jazyková situácia, ktorá sa v literatúre označuje aj ako slovenský Babel: v oficiálnych prejavoch vrátane náboženskej sféry sa používala ešte bernolákovčina, mladí evanjelici veľmi rýchlo priľnuli k štúrovčine a časť evanjelikov sa stále pridržala slovakizovanej češtiny. Pozri: ŽIGO, Pavol. Základné etapy dejín spisovnej slovenčiny. In MISTRÍK, Jozef (ed.). *Studia Academica Slovaca*. 22. Bratislava: Stimul, 1993, s. 238.

¹⁷ KRÁLIK, Lukáš. Publikace právních předpisů pro slovenské prostředí před rokem 1918. In *Historický časopis*, 2022, roč. 70, č. 1, s. 58.

¹⁸ NOVÁK, Ludovít. Čeština na Slovensku v predspisovnom období. In MISTRÍK, Jozef (ed.). *Studia Academica Slovaca*. 11. Bratislava: Alfa, 1982, s. 380.

¹⁹ KRÁLIK, ref. 17, s. 70.

²⁰ BLANÁR, Vincent. K terminológii v matičných rokoch. In *Československý terminologický časopis*, 1963, roč. 2, č. 5, s. 257-274.

²¹ MUDROŇ, A. M. Potreba Slovenskej právnickej školy. In *Pešťbudínske vedomosti*, 1864, roč. IV, č. 22, 15. marec, s. 1.

²² „V skutku po roku 1848 rovné právo národností začalo zliha dvíhať sa, reč naša zaujala miesto svoje pri súdoch a úradoch: gymnasta dostaly, keď aj nie cele, aspoň čiastočne, reč našu za reč vyučovacú; sama právnická akadémia v Požoni mala až po rok 1854 v reči nám príbuznej českej systemisovanú prednášku o názvosloví (terminológii) právnikom.“ Citované z MUDROŇ, ref. 21, s. 1.

²³ Bod č. 24 na s. 120. Dostupné online napríklad na <https://www.slovakiana.sk/kulturne-objekty/>

²⁴ Napríklad Z. Guldanová: „Významný bratislavský advokát Michal Mudroň roku 1869 vydáva dielo *Názvoslovie práva a štátovedy*, v ktorom sa pokúsil rozpracovať slovenskú právnu terminológiu, pričom vychádzal z českej a čiastočne aj z ruskej terminológie“ GULDANOVÁ, Zuzana. Zástoj právnických osobností pri konštituovaní

„Čo je s juridickou terminológiou Dr. Michala Mudroňa? Prečo nikde nevyšla? Prečo nie je prístupná všeobecnej potrebe a prípadne kritike alebo dopĺňovaniu?“²⁵ O viac ako 70 rokov neskôr V. Blanár napísal, že Mudroňova práca zostala v rukopise,²⁶ pričom špecifikoval, že Mudroň vychádzal pri tvorbe svojej terminológie práve z JPT. Podľa V. Blanára sa v Literárnom archíve MS eviduje len žiadosť bratislavského advokáta dr. A. M. Mudroňa o peňažnú podporu na vydanie tohto slovníka z 15. 1. 1867.

4 PRÁVNA TERMINOLÓGIA V SLOVENSKÝCH PREKLADOCH SBIERKY KRAJINSKÝCH ZÁKONOV (1868 – 1916)²⁷

V matičnom období sa pre rozvoj slovenskej právnej terminológie stalo kľúčovým prijatie zákona o rovnoprávnosti národností z roku 1868 (Zákonný článok č. XLIV/1868 Sb. kraj. zák., s. 263).²⁸ Maďarčina bola vyhlásená za štátny a úradný jazyk, za rokovací jazyk v uhorskom sneme a tiež za autentický jazyk legislatívy, podľa § 2 však mali byť zákony vydávané aj v „hodnoverných prekladoch“ všetkých ostatných národností žijúcich v Uhorsku (cit. podľa item). Slovenčina sa tak stala oficiálnou úradnou prekladovou verziou všeobecne záväzných predpisov, ktoré boli od roku 1868 zverejňované jednotne v *Sbierke krajinských zákonov* (ďalej SKZ, v origináli *Országos Törvénytár*) od roku 1868.

Vyhotovovanie oficiálnych prekladov síce nepredstavuje organizovanú ustaľovaciu činnosť, no trvala viac ako štyri dekády a vyžadovala od konkrétnych prekladateľov, aby sa usilovali o konzistentné prekladateľské a terminologické riešenia. Doterajšia analýza týchto prekladov okrem odhalenia identity troch prekladateľov preukázala, že ich terminologická nadväznosť bola z rôznych dôvodov len čiastková.²⁹ Potvrdilo sa, že pri natoľko rozsiahlej práci a nerozvinutosti slovenskej právnej terminológie tieto individuálne pokusy nestačili, najmä ak sa pri tvorbe neologizmov postupovalo rôznymi spôsobmi z hľadiska slovotvorby.

Keďže išlo o oficiálne preklady, mená na nich nefigurujú, no ako ukázal archívny výskum G. Valkovičovej, išlo najmenej o troch prekladateľov: J. A. Gočára (1868 – 1871), I. Slušného-Zahorlova (1878) a najmä S. Czambela (1881 – 1909). Excerpcia legislatívnej vzorky z rokov 1868 – 1871 a 1878 – 1909 umožnila slovotvornú analýzu termínov týchto troch prekladateľov a ich metód, a tiež vytvorenie glosára právnych termínov, ktorý svedčí o neustálenosti a synonymii používanej terminológie, veľmi typickej pre celú slovenskú terminológiu tej doby. Podľa analýzy G. Valkovičovej sa Czambelova prekladateľská činnosť trvajúca takmer tri dekády vyznačuje oproti predchádzajúcim prekladateľom menším novátorstvom, no uvážlivejším, vedomým výberom.³⁰

Neustálenosť vtedajšej slovenskej právnej terminológie kritizoval S. Czambel aj v liste J. Škultétymu z roku 1891, keď poukazoval na to, že niektorí sa prikláňajú k vypožičiavaniu termínov z češtiny či ruštiny, iní čerpajú z ľudovej reči a ďalší *purisujú*. Zároveň upozorňoval,

slovenskej právnej terminológie po vzniku 1. Československej republiky. In GULDANOVÁ, Zuzana (ed.). *Kontexty súdneho prekladu a tlmočenia V*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2016, s. 65.

²⁵ CZAMBEL, Samuel. Naša literatúra a náš jazyk. In *Slovenské pohľady*, 1890, roč. 10, sošit 8, s. 408.

²⁶ BLANÁR, Vincent. K terminológii v matičných rokoch. In *Československý terminologický časopis*, 1963, roč. 2, č. 5, s. 259.

²⁷ „Podle dostupných svazků prekladová verze sbírky krajinských zákonů ve slovenštině přetrvávala nejméně do ročníku 1916“ KRÁLIK, ref. 17, s. 77.

²⁸ Citované podľa: KRÁLIK, ref. 17, s. 59.

²⁹ VALKOVIČOVÁ, Gizela. Kodifikačné snahy S. Czambela pri ustaľovaní slovenskej právnej terminológie. In *Slovenská reč*, 1981, roč. 46, č. 1, s. 28 – 36; VALKOVIČOVÁ, Gizela. *Kodifikačné snahy S. Czambela pri ustaľovaní slovenskej právnej terminológie* [Kandidátska dizertačná práca]. Nitra: pedagogická fakulta v Nitre, 1977, 272 s.

³⁰ Tamže, s. 30.

že „v takomto zmätku veľmi trpí praktická hodnota jazyka, ale zároveň verejný záujem. Keď inak menuje jednu a tú istú vec úradný preklad, inak martinský a inak peštiansky časopis a keď v nedostatku disciplíny a shody každý jednotlivec dovoľuje si kuť nové a nové slová, tak v živote nezakorení sa presvedčenie, že slovenským jazykom spisovným vysloviť možno i niečo všeobecne zrozumiteľného, pevne stanoveného a určitého i vo veciach štátnych a právnych“³¹. Z jeho slov možno vyvodiť, že slovenský preklad SKZ sa aspoň v danom období neuplatnil ako referenčný terminologický zdroj.

S. Czambel sa však okrem kritiky súdobého stavu právnej terminológie usiloval aj o nápravu danej situácie, a preto apeloval na J. Škultétyho, aby sa zasadil o vytvorenie terminologickej komisie v Martine, s ktorou by mohol spolupracovať. Odporúčal „historicky a kriticky prebrať všetky názvy, ktoré objavily sa u slovenských spisovateľov tohto stololetia, prípadne pribrať na pomoc i názvy, zachované v rôznych uverejnených listinách zo stololetí predošlých, tu je potrebné sobrať všetku látku pre všetky odbory a voliť z nej, čo je napríhodnejšie“.³² Žiaľ, jeho návrh, ktorý sa osvedčil už pri tvorbe JPT, sa nezrealizoval, a tak S. Czambel aspoň *popretriasal* niektoré terminologické problémy v seriáli článkov v *Slovenských pohľadoch*.

Z Czamblových prekladov SKZ a jeho publikačnej činnosti možno formulovať nasledujúce princípy terminologickej práce, ktoré zahŕňajú pojmové i jazykové aspekty:

- hľadať inšpiráciu v existujúcich právnych zdrojoch – v právnej tradícii;
- tvoriť jednoznačné a presné termíny;
- brať do úvahy potreby právnej praxe;
- uprednostňovať nosné termíny;
- držať sa striktne produktívnych slovtvorných procesov;
- rešpektovať jazykový úzus a zásady spisovnej slovenčiny;
- zohľadniť všeobecnú zrozumiteľnosť termínov.

Napokon spomeňme ešte jeden podstatný aspekt, na ktorý S. Czambel poukázal v roku 1891 – odraz konkrétneho právneho systému v jazyku, v tomto prípade v slovenčine. Kým v čase platnosti rakúskeho zákonníka v Uhorsku za Bachovej éry bolo možné vidieť paralely medzi slovenskými a českými termínmi (*miera dane* i *míra daně* ako ekvivalenty nemeckého termínu *Steuermass*), politická a legislatívna zmena sa prejavila aj v terminológii (začal sa používať slovenský termín *daňový kľúč* podľa maďarského termínu *adó-kulcs*). „Vylúčily sa aj názvy: *berna* alebo *berničny úrad* (= *daň, daňový úrad*). Niet iného východu, jako počítať s danými okolnosťami a i v terminológii postaviť sa na vlastné nohy“.³³ Upozornil preto, že sa tak stalo „nie následkom dajakých intríg alebo protičeských snáh, ale zase len – prirodzeným poriadkom vecí. Z tej príčiny nech nemajú Česi za zlé, keď nehatíme jazyk svoj v prúde prirodzeného vývoja“.³⁴ Napokon, historický vývoj mu dal za pravdu, keďže po vzniku Československa sa slovenská právna terminológia plánovane približovala k českej vzhľadom na spoločný štát a unifikáciu legislatívy. Na základe analýzy Czamblových prekladov a terminologicky ladených textov možno konštatovať, že bol priekopníkom modernej terminologickej práce a značnou mierou prispel k rozvoju slovenskej právnej terminológie.

³¹ Tamže, s. 30.

³² CZAMBEL, Samuel. Jazykovedné drobnosti. K názvosloviu. In *Slovenské pohľady*, 1892, roč. 12, sošit 2, s. 116.

³³ CZAMBEL, Samuel. Dačo z názvoslovia. In *Slovenské pohľady*, 1891, roč. 11, sošit 6, s. 356.

³⁴ Tamže.

5 VÝVOJ POUŽÍVANIA TERMÍNOV PRAVOTÁR A ADVOKÁT

V poslednej časti príspevku by sme sa chceli pozrieť na vývoj používania termínov *pravotár* a *advokát*, ktorý motivovala diskusia v jazykovednom časopise *Slovenská reč* (SR) v 40. rokoch 20. storočia o opodstatnenosti termínov *pravotár* a *pravota*.

5.1 VÝSKYT OBOCH TERMÍNOV V LEXIKOGRAFICKÝCH DIELACH

Právnik J. V. Ormis v rámci rubriky *Z právnej terminológie* uviedol, že termíny *pravotár*, *pravota* sú jednak jazykovo nesprávne, pričom sa odvolával na analýzu lingvistickej autority J. Škultétyho z roku 1916 v *Slovenských pohľadoch*,³⁵ a jednak odborne nesprávne, ako to podľa neho preukázal A. Ráth v *Právnom obzore* už roku 1919.³⁶ Poukázal ešte na jeden podstatný moment z odborného hľadiska: „Termín *pravotár* ani nevyčerpáva celú činnosť advokáta, lebo advokát nezastupuje strany len vo veciach sporných, teda v skutočných ‚pravotách‘, ale i vo veciach nesporných“.³⁷ Namiesto nich navrhoval vžitú *spor*, *sporný*, vyhovujúce z jazykového i odborného hľadiska. Spoluzakladateľ SR J. Petrikovich sa usiloval argumentovať v prospech zaznávaného, ale podľa neho zaužívaného termínu *pravotár*. Tvrdil, že jeho odmietanie vyplývalo z československých postojov: „Za českého režimu politickí a rečovní jednotári krivým okom hľadeli na slovo *pravotár*, vetriac v ňom národný separatizmus“.³⁸ Redakcia však oponovala tvrdením, že termín sa neujal s odvolaním sa na S. H. Vajanského a J. Škultétyho.³⁹ Ďalej argumentovala tým, že špecifický výraz pre toto povolanie iné slovanské jazyky nemajú a že sloveso *pravotiť sa*, od ktorého je odvodený termín *pravota* a následne *pravotár*, má v ľudovej reči špecifický význam ‘súdiť sa o majetok’ na rozdiel od všeobecného *súdiť sa*. J. Petrikovich v diskusii v ďalšom čísle pokračoval a poukázal na fakt, že v chorvátčine špecifický termín pre dané povolanie existuje, rovnako ako v maďarčine a nemčine. Zároveň vyvrátil tvrdenie o jazykovej nesprávnosti termínu *pravotár* a tiež poukázal na to, že „novšie české slovníky uvádzajú slovo *pravota* už v smysle procesu a že poznajú už i slovo *pravotár* celkom na spôsob, nášho slovenského *pravotára*“.⁴⁰ Z tejto diskusie nás okrem iného zaujali dva momenty: pripísanie autorstva termínu *pravotár* A. M. Mudroňovi a protirečiace tvrdenia diskutujúcich o jeho (ne)vžitosti.

V prvom rade možno preveriť používanie termínov *pravota* a *pravotár* v *Historickom slovníku slovenského jazyka* (1991 – 2008),⁴¹ ktorý zahŕňa lexiku z písomných prameňov od 11. do 18. storočia, pričom väčšina analyzovaných prameňov je administratívno-právneho charakteru. Termín *pravota* sa v ňom nachádza s výkladom *súdny spor* a exemplifikuje citátom

³⁵ J. Škultéty tvrdil, že už základový termín *pravota* sa začal používať v nesprávnom význame ‘proces’ a navyše „i tvorené je nedobre i vytíkať svetové, internacionálne slovo advokát nieto potreby“. Okrem toho J. Škultéty napísal, že tento termín *vyhútal* M. Mudroň, od ktorého „*Slovenská Matica bola čakala slovenské právne názvoslovie*“ (cit. podľa: ORMIS, Ján V. Z právnej terminológie. In *Slovenská reč*, 1940, 8. roč. č. 2, s. 46).

³⁶ V príslušnom texte, ktorý A. Ráth uverejnil pod pseudonymom Kazimír Konšel, však nefigurujú odborné, právne dôvody, ale napodiv jazykové: jednak poukazuje na to, že základným slovesom používaným v práve je *súdiť sa* (teda nie *pravotiť sa*) a jednak argumentuje, že ani iné slovanské národy nemajú osobitný termín pre toto povolanie, preto „*môžeme i my ostať pri starom advokátovi*“. Pozri: KONŠEL, Kazimír (RÁTH, Augustín). Maličkosť z terminológie. In *Právny obzor*, 1919, roč. 2, s. 5.

³⁷ ORMIS, ref. 35, s. 46.

³⁸ PETRIKOVICH, Ján. Trochu rehabilitácie. *Pravotár*. In *Slovenská reč*, 1940, roč. 8, č. 3, s. 89.

³⁹ Od redakcie. In *Slovenská reč*, 1940, roč. 8, č. 3, s. 90.

⁴⁰ PETRIKOVICH, Ján. Slovo „*pravotár*“. In *Slovenská reč*, 1940, roč. 8, č. 5, s. 185.

⁴¹ Na vyhľadávanie v tomto i ďalších slovníkoch sme využili možnosti Slovníkového portálu Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, v.v.i. Slovníkový portál Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, v.v.i. Dostupný na internete: < <https://slovník.juls.savba.sk/> > [cit. 2023-06-25].

z 18. storočia a tiež vlastným menom *Pravotha* z 15. storočia. Kým termín *pravotár* v ňom nenájde, latinizmus *advokát* áno, doložený z 18. storočia. Napodiv, v Bernolákom *Slowári* nie je ani heslo *advokát* ani *pravotár*, možno nájsť len termín *pravota*. V analyzovanom právnickom slovníku JPT z roku 1850 už však termín *pravotár* figuruje ako špecifický slovenský ekvivalent nemeckého *Advocat*. Podobne Loosov *Slovník maďarskej, nemeckej a slovenskej reči* z roku 1871, do ktorého sa autor podľa úvodu snažil „o čo najväčšie začlenenie názvoslovných výrazov z každej vetvy vied a odborov praktických“, obsahuje oba právne termíny *pravotár* i *advokát*.⁴²

Z Valkovičovej glosára právnych termínov vidieť, že v preklade SKZ do slovenčiny sa používal termín *advokát* (1886, 1887, t. j. v čase Czamblovej prekladateľskej činnosti) ako aj *pravotár* (1878, t.j. v čase pôsobenia I. Slušného-Zahorlova ako prekladateľa). Takisto v ňom možno nájsť termín *pravota* (1868, 1878, 1893) a tiež zložené termíny *manželské pravoty* (1868), *rozsobáše pravoty* (1868).

Doplňme tento prehľad aj terminografickými zdrojmi zo začiatku 20. storočia, ktoré predstavujú historicky prvé spracovanie slovenskej právnej terminológie. V Stodolovom a Záturského *Návrhu slovenského právneho názvoslovia* z roku 1919 je maďarský termín *ügyvéd* ekvivalentovaný tromi slovenskými termínmi: *pravotár*, *advokát*, *fiškus*. No už o dva roky neskôr, vo Fajnorovom a Záturského *Právnickom terminologickom slovníku* (časť maďarsko-slovenská) z roku 1921, je k tomuto maďarskému termínu priradený len jeden slovenský: *ügyvéd* = *advokát*. Druhá, slovensko-maďarská časť slovníka z roku 1923 túto ekvivalentáciu konzistentne zachovala: *advokát* = *ügyvéd*. V nasledujúcej časti budeme skúmať výskyt oboch termínov v zachovaných textoch dostupných vo veľkých textových databázach Slovenského národného korpusu.

5.2 VÝSKYT TERMÍNOV PRAVOTÁR A ADVOKÁT V KORPUSOVÝCH DATABÁZACH

5.2.1 KORPUS NAJSTARŠÍCH TEXTOV (864 – 1843)

V korpuse najstarších textov s označením **r864az1843-1.0**, ktorý *oddelenie Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV* sprístupnilo v roku 2015 v rozsahu takmer 2,11 miliónov tokenov,⁴³ sa nachádzajú korpusovo spracované texty z publikácií dostupných v Zlatom fonde SME.⁴⁴ Ide o texty, ktoré vznikli v období 864 – 1843, v prepise podľa gramatických zásad spisovnej slovenčiny v čase vydania a podľa zásad editorov, resp. vydavateľstiev. V tomto korpuse sa termín *pravotár* objavil len raz, a to v diele *Bájk* od J. Záborského, no nedá sa z kontextu určiť, či termín v tomto prípade označuje právnika alebo obhajcu. Zároveň však možno konštatovať, že vďaka tomuto výskytu v diele z roku 1830 možno vylúčiť, že autorom termínu je A. M. Mudroň, ktorý sa narodil až v roku 1835.⁴⁵ Termín *advokát* sa v tomto korpuse nachádza celkovo štyridsaťkrát, no napriek tomu z týchto údajov nemožno usudzovať, že sa používal častejšie, keďže v tomto korpuse sú spracované len tie texty, ktoré sa pre projekt podarilo získať.

⁴² LOOS, Josef. *Slovník maďarskej, nemeckej a slovenskej reči III. (slovensko-maďarsko-nemecký diel)*. Pešť: Verlag von Wilhelm Lauffer, 1871.

⁴³ Token je termín korpusovej lingvistiky a predstavuje základnú jednotku korpusu, ktorou môže byť slovo, tvar slova, interpunkčné znamienko, číslica a pod., pričom jednotlivé tokeny sú od seba oddelené medzerami.

⁴⁴ Podrobnejšie informácie o projekte Slovenského národného korpusu i o korpusových databázach možno nájsť na adrese <https://korpus.sk>. Pozri: Slovenský národný korpus – r1843az1954-1.0. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2023. Dostupný na internete: < <https://korpus.sk> > [cit. 2023-06-25]

⁴⁵ Pozri: KOLEKTÍV. *Slovenský biografický slovník. IV. zväzok*. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 238.

5. 2. 2. KORPUS STARŠÍCH TEXTOV (1843 – 1954)

Do korpusu textov s označením **r1843az1954-1.0**, ktorý *oddelenie Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV* sprístupnilo v roku 2015 v rozsahu takmer 24 miliónov tokenov, boli zaradené korpusovo spracované texty prevažne z publikácií dostupných v Zlatom fonde SME. Aj tieto texty, ktoré vznikli v čase štúrovskej kodifikácie a neskôr, boli prepísané podľa gramatických zásad spisovnej slovenčiny v čase vydania a podľa zásad editorov, resp. vydavateľstiev. Z celkového počtu 361 výskytov termínu *pravotár*⁴⁶ sa v niektorých prípadoch termín viaže s konkrétnym menom (*pravotár Halaša, pravotár Fajnor, pravotár Ivanka* atď) a len v niektorých výskytoch možno z kontextu jednoznačne určiť, že sa použil ako synonymum latinizmu *advokát*. Texty, v ktorých sa termín vyskytol, vychádzali v rokoch 1860 – 1949, pričom išlo o beletriu a memoárovú tvorbu. Z autorov týchto textov môžeme spomenúť M. Rázusa, J. G. Tajovského, S. H. Vajanského, E. Maróthy-Šoltésovú, M. Kukučína, G. Zechentera-Laskomerského, J. Záborského či J. Jesenského.

Navyše sa v tomto korpuse objavila aj staršia pravopisná podoba *prawotár*, kde možno jednoznačne povedať, že ju D. Lichard považoval za synonymnú s termínom *advokát*. Ten má aj v tomto korpuse prevažujúcu frekvenciu,⁴⁷ presnejšie takmer štyrikrát vyššiu.

5.2.3 KORPUS SÚČASNÝCH TEXTOV (VERZIA PRIM-10.0-JULS-ALL)

Aj v korpuse súčasných textov, vo internetej verzii s označením **prim-10.0-juls-all**, možno nájsť termín *pravotár*,⁴⁸ z toho väčšia časť sa vyskytuje v pôvodných slovenských textoch a v niektorých možno z kontextu odvodiť, že ho autor chápe ako synonymum termínu *advokát* (napr. *Dr. Pavel Rosenthal – privedzský advokát (pravotár)*). Zaujímavé je, že sa v tomto korpuse objavuje aj v mnohých prekladoch staršej svetovej literatúry – J. Swifta, F. Rabelaisa, H. Melvilla, M. Yourcenarovej, F. M. Dostojevského atď. Z toho sa dá usudzovať, že v druhej polovici 20. storočia sa tento termín už pocítoval ako knižný, zastaraný, o čom napokon svedčia aj oba výkladové slovníky – tretí diel *Slovníka slovenského jazyka* (1963) i *Krátky slovník slovenského jazyka* (2003).

Zároveň by sme mohli skonštatovať, že dáta zo všetkých troch korpusov ukazujú, že termín *pravotár* bol zaužívaný v druhej polovici 19. storočia a používal sa aj v prvej polovici ďalšieho storočia, často ako synonymum k termínu *advokát*. Dá sa predpokladať, že jednak dlhšie používanie latinizmu *advokát* ako aj unifikačné snahy v rámci Československa spôsobili, že napokon sa z termínu *pravotár* stal zastaraný výraz, s ktorým sa dnes stretáme už len v beletrii.

⁴⁶ Okrem absolútnej frekvencie výskytov hľadaného výrazu, ktorá je len orientačná, vyhľadávací nástroj NoSketch Engine uvádza pri hľadaní aj prepočítané frekvencie: prepočet na milión tokenov (i.p.m) a priemernú redukovanú frekvenciu (ARF). Korpus nie je lematizovaný z dôvodu zmien v kodifikácii v danom období, a preto je potrebné vyhľadávať tak, aby sme na jednej strane dostali všetky výskyty všetkých tvarov daného slova, t.j. celej jeho paradigmy, a zároveň odfiltrovali odvodené slová. Vyhľadávací reťazec v tomto prípade bol: *pravotár.* 405 > Negatívny filter pravotárs.* 366 > Negatívny filter pravotárk.* 363 > Negatívny filter pravotárč.* 362 > Negatívny filter pravotárne 361.*

⁴⁷ Advokát: absolútna frekvencia 1336, i.p.m. 55,93 a ARF 404,20.

⁴⁸ Pravotár: absolútna frekvencia 224, i.p.m. 0,11 a ARF 82,33.

ZÁVER

Ako sme ukázali v prvej časti príspevku, 19. storočie predstavuje z hľadiska tvorby právnej terminológie pomerne živé obdobie, v ktorom možno nájsť viacero osobností, ktorí sa na nej podieľali. Chceli by sme podčiarknuť, že oba pokusy o ustáľovanie slovenskej právnej terminológie sa odohrávali v kontexte prekladu, či už rakúskeho ríšskeho zákonníka alebo *Sbierky krajinských zákonov*. Na príklade termínov *pravotár* a *advokát* sme sa v druhej časti pokúsili demonštrovať ich vývoj v priebehu 2. polovice 19. storočia, ako aj postojov k ich používaniu na základe dostupných lexikografických a korpusových dát. Obraz slovenskej terminológie 19. storočia však zďaleka nie je kompletný, komplexnejšiu analýzu rodiacej sa slovenskej právnej terminológie z tohto obdobia by umožnilo korpusové spracovanie celej dochovanej *Sbierky krajinských zákonov* a tiež ďalších právnych textov z tohto obdobia.

Hľadané pravotár.* 405 (16,96 na milión) ARF: 113,81 i		
Strana 1 z 21 Prejsť Ďalšia Posledná		
1923	v každom obchode inakšie <g/> . Zaceni ho ináč	pravotár a ináč lekárnik <g/> . Spýtal som sa ho
1880	jako fiškus a verejným plnomocenstvom opatrený fiškál (<g/>	pravotár <g/>) predniesol v obžalobe Jánošíkovej zločiny a zbojstvá
1860	. Pred hostincom sedeli úradníci slúžnovského úradu <g/> ,	pravotári a vôbec všetci <g/> , ktorí zvyčajne stolovali u
1860	. <p><p> „ <g/> Aha <g/> , Stupický <g/> ! <g/> " zavolal	pravotár Vážnický <g/> . „ <g/> Počkaj <g/> , Stano <g/> ! Neutekaj
1860	na večeru <g/> ... <g/> " vyhovárал som sa pánu	pravotárovi <g/> . <p><p> „ <g/> Aha <g/> , veď je pravda <g/> !
1860	keď budeš mať času <g/> , <g/> " odpovedal pán	pravotár <g/> , ktorého poznáte ako hodnú <g/> , driečnu chlapinu
1860	sa pod jeho trestným procesom náramne stápal <g/> .	Pravotári a druhí jeho zastávateľa použili príležitosť <g/> . Dostal
1877	Tvoj Janko <g/> . <g/> " <p><p> Vnadrná mladucha <g/> , žienka	pravotára Danku Fazola <g/> , sedí v kresle <g/> . Drží
1877	nastúpiť cestu do Graefenbergu <g/> , alebo podľa žiadosti	pravotárskej na druhý svet — oddať sa na vysvetľujúce
1877	Baistom nóty a dokázal diplomatické nedorozumenie <g/> . Pán	pravotár totižto <g/> , cestujúci so mnou v jednom vozni
1877	svadbe <g/> , nevesta krstu <g/> , lekár cholere <g/> ,	pravotár chlpeninám <g/> , vojak prusko <g/> — <g/> francúzskemu sporu
1933	popri štúdiu píšu v advokátskej kancelárii došlého slovenského	pravotára <g/> . Ostávajú teda v stálom kontakte so študentstvom
1912	jej <g/> : <p><p> „ <g/> Ja ťa podám jednému pánu	pravotárovi <g/> , ten ťa zažaluje a dá ťa do
1873	7 <g/> . Ráďte sa obrátiť na p <g/> .	pravotára Halašu <g/> , on Vám jich vyhľadá v muzeálnej
1868	vo V <g/> . Revúci <g/> . <p><p> Jesenský Gustáv <g/> ,	pravotár v Kláštore <g/> . <p><p> Jesenský Ján <g/> , pravotár v
1868	, pravotár v Kláštore <g/> . <p><p> Jesenský Ján <g/> ,	pravotár v Turč <g/> . Sv <g/> . Martine <g/> . <p><p> Ježko
1868	v B <g/> . Štiavnici <g/> . <p><p> Kohút Josef <g/> ,	pravotár v Turč <g/> . Sv <g/> . Martine <g/> . <p><p> Kohút
1868	v Starých Horách <g/> . <p><p> Kulišek Miloslav <g/> , čakatel	pravotárstva v Turč <g/> . Sv <g/> . Martine <g/> . <p><p> Kunaj
1868	, právnik v Pešti <g/> . <p><p> Melfelber Zigmund <g/> ,	pravotár v Turč <g/> . Sv <g/> . <g/> Martine <g/> . <p><p> Mihál
1868	, 10 <g/> . výt <g/> . <p><p> Mudroň Anna <g/> ,	pravotárka v Turč <g/> . Sv <g/> . Martine <g/> . <p><p> Mudroň
Strana 1 z 21 Prejsť Ďalšia Posledná		

Obrázok č. 2: Ukážka výsledkov vyhľadávania slova pravotár v korpuse starších textov r1843az1954-1.0